

Գ. Աշխի

1. Արք	6. Աղնուհոր
2. Ներկեր	7. խերհեթ (Սերիսեթ)
3. Գեղ	8. Գեղ
4. Կեթիկ	9. Սալման
5. Ցատիկ	10. Սասուն

Արք Աղուհ.

Սասուն Թատանե Բ.

Սալման եւ՝ Տիգրանիկ Բ. Բառաշ աւ.

Թուի կամ Հողի Գ. Բելի Գ. Կաղթայ Գ. Կոտոմ Գ. Սեղմ Բ. Պալի Գ.

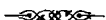
Գ. Տարբերակ

1. խղթ	9. Հարթ
2. Ապակունիք	10. Վարաժնունիք
3. Տարն	11. Բզնունիք
4. Աշունիք	12. Երեւալք
5. Մարդաղի	13. Աղնուհոր
6. Գամառալք	14. Ապահունիք
7. Տուարածատափ	15. Կորի
8. Գալաւ	16. խորհուրունիք

Տարն Մուշ Բ. Աշունիկ աւ. Արքի Բ. Արեւու բլուր. Առաջ Գ. Արքի Գ. Առաջնի (Առաջնիք) Բ. Գրգուր Գ. Գրգուր աւ. Գրգուր Գ. (Խնկանեան տեղիք). Գոմկուն Գ. խորի աւ. խարձ Գ. խորուն Գ. Կորի. Կեղիք աւ. Կուսն աւ. Կեղնի Բ. Վիշապ Գ. Հացեկապ Գ. Հոռեան աւ. Հայր բլուր Գ. Հացեան գրախո. Չինկերտ. Վազարու Գ. Մարապանք. Մեծամոր աւ. Մոկկուն (Մոկկոն Գ. Գրգուր). Մեղրի աւ. Ողախաւ Գ. Պարեխ աւ. Օձ Բ. Տիրակապարք. Մոռալք. Կեղնայ վայր Գ.:

(Հարաւային)

Բ. ՍԱԼԱՅԱՆ

ՍԱՅՆԱԳՐԱԿԱՆ

Մ. ԽՈՐԵՆՆԱԳՐԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԺԱՐՈՆԱԿԱՆ ՄԵՍՆԱԿԱՆ

Թղթակցութիւն հայազէտ Բ. Նոնիքերի:

Այս երրորդ յօդուածն է զոր կ'ընդունին հայազէտ Բ. Նոնիքերի նպատակ ունենալով խորնաշուք նկատմամբ յուզուած խնդրներ լուսարանել աւանդութեան աւելի նպատակող տեսակետով: Առաջին գրուածն էր «Մ. Խորենացու ժամանակի ինքնըն» (Հանդես Ամս. 1902, էջ 1-6, 85-90.): Եւ երկրորդը՝ «Մ. Խորենացու Պատմութեան աղբիւրաց ինքնըն» (սինդ էջ 129-132, 193-8, 236-40.): Ինչպէս այս երկուքն յոյնաւ ներկայ երրորդն ըստ ինքեան շարունակութիւն են միեմեմ յիշողն ուսումնասիրութեան, եւ պիտի յաշտուէ ինչպէս կը ծանուցանէ հայազէտը, նաեւ չորրորդ մը: Նախընթացներու պէս կը ծանոթացնենք զատոնք մեր ընթերցողաց՝ հաւատարմ թարգմանութեամբ, յանձնարարելով քանակաւ ուշադրութեան՝ որոնք խորնաշուք խնդրով կը զբաղին: Թամնայն ղէպս լաւագոյն է միշտ՝ այս կարգի կնոնաւ ինքնըն մէջ, լսելու երկու կողմն աւ, եւ կռնելու պայտքոյ ապացուցի ղէպ՝ ըստ կարելոյն յարմարագոյն դատաստան մ'ընել կարծեալով համար: Հ. Ց. Բ.

Երրորդ էջերու մէջ յոյս ունիմ ցուցնելու թէ սխալած են քննադատք հաստատելով թէ Հայոց մատենագրութեան մէջ ժ. գարեկն յառաջ Մ. Խորենացու Պատմութեան ոչ յիշատակութիւն մը կը գտնուի եւ ոչ կողմ մը, Նպատակս է յառաջ բերել երկու կողմերէ Բ. գարեկն եւ ներդրողական մ'ալ Զ. գարեկն:

Ս. Վազարու Մատենագրարներն մէջ կը գտնուի Ճառնարանի մէջ Թիւ 739 Գ. Զ., որ ժողովածոյք մըն է Փղբուն Աօից հայերէն ձեռագիրներէն օրինակուած կտորներու, զորոնք հաւաքած գրած է Հ. Եփրեմ Սեթեան 1835/ն. Ահաւսիկ ճառընարան յիշատակարան «Վ. Հ. Եփրեմ Սեթեանի ձեռագիրհորդեւ իւրում ի Հայոց զմատենան զայս գաղափարեալ ընդ Վ. Հ. Նայեայ Մղբաբեան յայլեալ Հին գրչագրաց, զորս եգիտ աւ Կարապետ Վարդապետի առաջնորդին կարնեցոց, յղեաց ի վանս, որ եհաս 1836 օգ. 8.»,

Այս ճառընարան մէջ էջ 363—416 կը գտնուի Ժամանակագրութիւն մը, որ սկսելով արարչագործութենէն կը հասնի մինչեւ Հայոց ՃԼԻ Թուականը (= 685 Յ. Բ.) եւ կը սկսի այս բառերով. «Ազամ նախատեսի, սակեցեալ ամս երկերիւր եւ երեսուն, ծնանի զՍեթեայ, Երրորդներն պարունակութիւնն է՝ Ս. Գրոց պատմութեան զլիւսաւոր ղէպերը, զատկարգութիւն Հոգովեական ինքնակալներու՝ ժամանակին կարեւոր ղիպաց տեղեկութիւններով, ի մասնաւորի անոնց՝ որ եկեղեցւոյ պատմութեան կը վերաբերին: Հեղինակը շատ բան քաղած է Եւսեբեայ Սելեղ. Պատմութեան եւ Քրոնիկոնի հնագոյն հայ թարգմանութիւններէն, ինքեմ թշնմի մ'ըլլալով քաղքեղանի ժողովըն՝ կողմնակցական տեսութեամբ կը նկարագրէ յոյն ժողովոյն բանակցութիւնը: Ի վերջոյ կ'աւարտի ժամանակագրութիւնն այսպէս էջ 416. «որ ապին հազիւր հայոց, Վրաց եւ Աղուանից. եւ սպանին ի պատերազմի զիշխանս հայոց, Վրաց եւ Աղուանից, յամսեանս սահմի որ աւր տասն էր ամսոյն ի ՃԼԻ Թուականին հայոց:»

Ժամանակագրութենէն յառաջ յոյն ճառընարան մէջ կան երկու ճառեր՝ որ Անանիայ Էփրակացւոյ կ'ըստին, Դանդաւ եւ Զատիկի մասին: Ժամանակագրութեան սկիզբն (էջ 363) իրեւ զերնագիր կամ տիտղոս կը կարգացուի՝ «Մովսեսի Խորենացու եւ Անդրէասի.», բայց ճառընարան ծայրը ցանկին մէջ նշանա-

կուսակցութեան անդամներն ապա-
մագրականքն:» Նոյն 363-էն վարի կողմը
լուսանցքի վրայ գրած է օրինակողը (Հ. Սեթեան)
այս խօսքը. «Առաջինայ ժամանակագրական
ճառք՝ օրինեալ զուգարդութեամբ այլեւայլ
մատենագրաց Մովսեսի խորհնացուցեալ եւ Ան-
դրեասի, Եսայիանու, Եսեբեայ, Թուրի նշնակեալ
Հիբրիացւոյն լինել զի հասանեալ ցաւուրս իւր ի
ՀԼԴ Թուական Հայտն:»

Հ. Սեթեան ճառընտրին վերջը տեղեկու-
թիւն կու տայ այն ձեռագիրներուն վրայ՝ որոնցմէ
քաղած օրինական է ճառընտրին պարունակած
կտորները: Այդ յիշեալ ժամանակագրութիւնն
եւ անոր նշնակութեան Հիբրիացւոյ՝ կրկին ճա-
ռերն օրինական է երկրակագիր ձեռագրէ մը,
զոր 981ին Յ. Բ. գրուած կ'ըսէ՝ «ի հին մանր
երկաթագիր մատենի գրելոյ ի նշ:» Իսկ
այս թղթեայ ձեռագիրն այժմ կը գտնուի Էջ-
միածնի Մատենադարանը, ուր 1888ին առիթ
ունեցալ գործածելու ձեռագիրս՝ օրինակելով
անկէ Արիստիդեսայ քառագրովութիւնը: Ենայ
այս բնագիրը թարգմանեցի Dr. Rendell Harris
Ասորական բնագրին հրատարակութեան հա-
մար: Սակայն այս 980ի ձեռագրին յիշատա-
կութիւնը, զոր օրինական է նշնակել Հ. Սեթեան
իւր ճառընտրին մէջ (էջ 543), քննելով կը
տեսնենք որ այս 980 թուականը ոչ թէ բուն
գրութեան տարին է, այլ նորոգման երկա-
թագիր ձեռագրին, որ ըստ այսմ շատ աւելի
հնագոյն ըլլալու է: Ահաւասիկ յիշատա-
կարանը:

Էջ 543. «Ժողք ամենատարբեր երբորգութեան
զարացողիկն իմոյ, եւ ընդունաւորն տկարաց,
որ զարացողեան զհաւատացեալս անուան իւրոյ
առ ի ճանաչել զհաւատացող լուսնի, եւ գո-
ւաճալ, ցանկացող լուսաւոր եւ աստուածաբան
վարդապետութեան օրոյցն ամենատարբեր օրեղգով
արիւնտաց եւ հրէից յաղագիտ տնայութեան
աստուածն բանի, ծանոց երես անշնամարութիւնն
եւ մի աստուածութիւնը, զոր եւ ըստ իմոյ նուա-
ստութեան եւ աղքատ մտացս ի մի վայր բովան-
դակցի, առեալ եւ սուղ լինէ ի քրոյն սուրբի-
ւորգութեան ինչն եւ յայլ չորիս նմանեաց զու-
րգութեան սուրբաց հասարակ ի նշնալ յայ ի
յիշատակ ինչ, եւ իմոյ կենդանեաց եւ ննջեցեաց
եւ ի ժամանակութիւն օրոյցի իմոյ գո-ւաճալ որ
էն-քրոյն իսկ զայս:

Արգ. ազգայեմ՝ զամենեւեան օրը ընթերցուցեալ եւ
ուսանիք եւ կամ յայլ մատենագրէք ի սմին
աւելորակէ, յիշման արժանի արարիչը զի թերեւ
արագեւ աստուած ողորմութիւն յաւաւրն հա-
մառաստի, ուր բանի ազգաւ եւ գործ թա-
ղարեն, լսել զերանուէտ ձայնն, եկայք աւ-
հնայք հաւր իմոյ, զոր աստուած մեզ եւ ձեզ
հասարակաց շնորհեցէ: Ամէն:

Եւ է (?) Եւրոպայի որո՞ք ի նշնալ ինչն
թեան հայտն:

Ծայտնապէս Դաւիթը ձեռքն ունեցած է
Ցօմարի այն խմբագրութիւնը, զոր կազմած էր
Անդրեաս՝ Մագնոն եպիսկոպոսի եղբայրը:
Դժբախտաբար Հ. Սեթեան չէ օրինական զայն,
թէպէտ եւ այս հնագոյն ժամանակագրութեան
համար՝ նոյն արժէքը պիտի ունենար զոր ունե-
ցաւ Եսեբեայ Բրոնիկոնը: Կարինեանցի ցուցա-
կին նայելով՝ օրինակ մը կը գտնուի յեջմիածնի
կը մնալ գիտնալ թէ իրենց Դաւիթը ինքեմն
գրած է այն ձեռագիրը՝ զոր օրինական է Հ.
Սեթեան կամ թէ այն յիշատակարանը զոր
գրեց՝ ձեռագրին գրիչն առած գրած է նոյնն
իւր առեւել գաղափար-օրինակէն: Ծամենայն
դէպս ժամանակագրութիւնը չ'երեւար թէ իրեն
հիմն ունենայ Անդրէի «Շարաղրութիւն Տո-
մարացն», թէեւ կը գտնենք Անդրեասի գոր-
ծոյն հետեւեալ տեղեկութիւնը (ճառընտրի
էջ 399):

Արգեւ նորա (կոտանդիմնոսի Մեծի) կո-
ղանախոս եւ կոտանս եւ կոտանս ամն քան
եւ երեք: Սոքա ի միւս՝ ժամանակի եղէն կո-
ցեալ թագաւորք ի կողման կողման Եւանց:
Յորոց կոտանստիւնս ի Գաղիլէա եկաց թա-
գաւոր, եւ կոտանս ի Հաւով. իսկ կոտանստան
ի կոտանդնապաղոս թագաւորեաց, եւ եղեւ
հնազանդաւ Արիստի մուրաբիտն, եւ հաւ-
ման եւ դարձուցանի զԱրիստ յարգաստանաւ
թեմն եւ ընդունել յեկեղեցին, եւ հասեալ
նմա դաստասան յԱստուրց հեղա օրովայն
նորա յամարուր տեղոյ:

Եւ ի օրոյն աւուրս գրեաց երանելի կիւն-
հարապետ Երուսաղէմի առ կոտանստիւն թա-
գաւոր Հաւովայեցւոյ վասն երեսնոյ նշանի խա-
չի յերկնից, եւ ի նորին աւուրս Անդրեոս եւ-
րոյ Մեծիս ի գիտեաց զՀարաւանութեան գա-
ւարց յարեւել:

Բառացի յառաջ բերինք այս տեղեկու-
թիւնը, վասն զի այս Ստեփանոսի Ցարունեցոյ
Ասողկան պատմագրութեան մէջ էջին հետ հա-
մեմատելով պիտի տեսնենք որ այս ժամանա-
կագրութիւնը՝ զոր Հ. Սեթեան օրինական է,
Ստեփանոսի Ասողկան աղբիւրներէ մին է, գտնե-
նի՞ք չնչնագրելով թէ երկու պատմագիրները
հասարակաց աղբիւր մը գործածած ըլլան:
Ահաւասիկ Ասողկան խօսքը (տպ. Պետերբ.
1885, էջ 138):

Եւ զկնի նորա Բաւաւորեան որդի նոր կա-
ղանախոս եւ կոտանս եւ կոտանդիմնոս Եւանց
եւ Հաւովայն ամն ի Դ. ի առաւորս Անդրեոս
եւրոյ Մեծիս եւ ի գիտեաց յերեւել զՀարաւա-
նութեան Ցարացի եւ առ սա թաւալ իրեց կն-
քեւսաւորեց իւրն իւրին եւ իւրին:

Մեր ժամանակագրութեան եւ Ասողկան
մէջ եղած գրական կապը ցուցնելու հա-
մար՝ յառաջ կը բերեմ առկաւին երկու
օրինակ.

